

Joan de la Cossa i Catalunya

Un nou treball d'investigació de Jordi Bilbeny evidencia que el primer mapamundi que es conserva actualment, la carta nàutica de Joan de la Cossa en què hi apareix per primer cop Amèrica, pertanyi a l'escola cartogràfica catalana de Mallorca, i no a la sevillana com diuen alguns llibres d'història.

La nombrosa documentació permet deduir que l'hipotètic mariner cantàbric Juan de la Cosa era, en realitat, el militar català Joan Cossa.

Tot i que generalment es considera el cartògraf, navegant i descobridor Juan de la Cosa, de Santander, i que hi ha fonts que l'anomenen "Juan Vizcaíno", que el fan basc, gallec, natural de Cartagena o que afirmen que és "veí del Port de Santa Maria" (Andalusia), ni s'ha pogut trobar mai la partida de naixement que corrobori cap d'aquestes conjectures, ni se'n sap res amb anterioritat a la descoberta d'Amèrica. Doncs bé, això sobta moltíssim perquè, a més de ser el mestre i propietari de la nau Santa Maria, amb què anava Cristòfor Colom en el primer viatge de descoberta del Nou Món, el Pare Cases, o Casaus, ens diu que "fou un dels principals d'aquell temps" i que "vingué amb l'Almirall quan van descobrir aquesta illa [de Santo Domingo], i després va anar també amb ell al descobriment de les illes de Cuba i Jamaica", en el segon viatge.

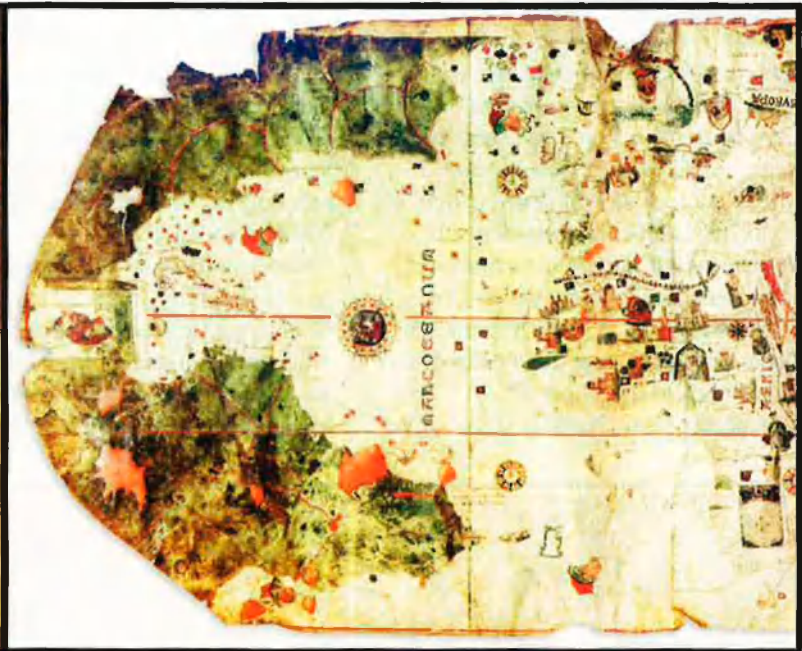
La multiplicitat de pàtries que se li han atribuït, com a factor determinant de l'ocultació del seu origen veritable, l'ha denunciada darrerament –sense adonar-se que ell mateix també cau en el localisme indocumentat que recrimina– José Luis Casado, director del Museo Marítimo del Cantábrico. Per ell, "poca cosa se'n sap, d'aquest personatge enfosquit i destenyit per diverses raons. Entre aquestes, es destaca la pretensió d'apropiació regionalista de la seva figura per erudits locals del Nord i del Sud [de l'estat espanyol], obstinats a fer-lo fill de la seva terra".

Altament, les contradiccions constata-des en la biografia que se n'ha fet, sobretot relatives al lloc d'origen, als seus coneixements nàutics i fins i tot al càrrec que tenia en el primer viatge, han fet observar a José María Martínez-Hidalgo, que recull tant el parer de Sa-

muel Eliot Morison com el de diversos americanistes notables, que aquest marí cantàbric "és un personatge diferent del cèlebre cartògraf d'identíc nom". Ara, com que certs documents exhumats recentment per Juan Manzano, en el seu magne estudi sobre *Los Pinzones y el Descubrimiento de América*, l'anomenen "Juan de la Cossa" –amb dues esses– tal com fa Casaus en un parell d'ocasions i tal com es pot llegir perfectament en la seva signatura, que diu *Johan dla Cossa*; i com que és pintat amb barretina al retrat que se'n conserva al Museu Naval de Madrid (cofadura que era inexistent a les seves preteses pàtries d'Euskadi, Galícia, Castella o Andalusia), no és gens agosarat d'identificar-lo amb Joan Cossa.

Aquest militar es troba documentadíssim a Catalunya durant la guerra civil, entre 1464 i 1472, com a governador de Provença i capità del rei Renat, quan aquest era senyor dels catalans. Germà de Gaspar Cossa, comte de Troia i Gran Senescal de Provença. L'Ernest Martínez Ferrando, a *La Tragedia del Insigne Condestable Don Pedro de Portugal*, ens innova que es va fer tan famós per "la seva conducta tan arrogant a l'Empordà" i que ambdós germans eren personatges de "l'absoluta confiança de Renat i del Primogènit", Joan de Calàbria.

A més a més, som sabedors que Cristòfor Colom, juntament amb els Colom de Barcelona –autèntics defensors i activadors de la causa de la Generalitat contra En Joan II– participà en la guerra civil, també com a capità del rei Renat. El Descobridor mateix ho explica en una carta als reis, datada del gener del 1495, que la totalitat de la crítica colombina moderna accepta sense cap restrenyiment conceptual: "Em va escaure que el rei Reiner em va enviar [...] a

A l'esquerra, imatge de Joan de la Cossa, cofat amb barretina. A la dreta, fragment d'una carta marina del món de l'any 1500, que es conserva –concretament al Museu Naval de Madrid–. El document en qüestió és el mapa més antic de les costes d'Amèrica que existeix actualment.

prendre la galiassa Ferrandina”, que llavors assetjava el port de Barcelona amb tres naus més. És a dir, que tant Colom com Cossa foren capitans del rei Renat en aquella guerra. No fa estrany, consegüentment, que, pel fet de servir el mateix rei i la mateixa causa política, i per raó de trobar-se tots dos lluitant a Catalunya, es coneguessin. Així, quan Antonio Ballesteros apunta, a *La Marina Càntabra y Juan de la Cosa*, que no és temerari suposar que “En Juan de la Cosa fos presentat a En Colom per En Martín Alonso Pinzón” i que “hi ha grans probabilitats per a conjecturar que [Colom i Cossa] havien estat companys en els viatges a Guinea i que es coneixien”, aquesta coneixença i amistat tan sols els podia provenir d'haver lluitat al mateix bàndol militar en la guerra de Catalunya, sobretot perquè fou també en aquest conflicte bèl·lic que l'Alfons Ianyes Pinçon, que havia d'anar, més endavant, també amb Colom a Amèrica, exercí el càrrec d'ambaixador de la Generalitat a la cort pontifícia.

Per aquesta raó –per la seva evidentíssima vinculació amb la direcció de la causa revolucionària catalana– no ens ha de sobtar ni un punt que s'hagi esborrat el nom de Joan Cossa del *Diari de Bord* de Colom i de la quasi totalitat

de cròniques del primer viatge colombí. Com ens diu Ballesteros, “cap dels cronistes no esmenta, entre els tripulants del primer viatge, Juan de la Cosa. Falta el seu nom en Las Casas, Oviedo, Pere Màrtir d'Anguera, Ferran Colom i en Gómara. L'Herrera tampoc no se'n recorda. Colom, en el seu *Diari*, l'al·ludeix, però sense anomenar-lo”.

De l'escola cartogràfica mallorquina. Des d'un altre caient, Julio Rey Pastor i Ernesto García Camarero, al llibre sobre *La cartografia mallorquina*, en parlar-nos del trasllat d'aquesta ciència nàutica a Sevilla, objectiven que “el pas de l'escola de Mallorca que acaba, a la de Sevilla que comença, el marca clarament i nítida la carta de Joan de la Cossa, que, conservant encara moltes característiques d'aquella escola, li és reservat el privilegi de començar la representació cartogràfica d'Amèrica”. I hi tornen a insistir, assegurant que aquesta escola geogràfica “iniciada per Joan de la Cossa” és la “successora remota de la gloriosa cartografia mallorquina”. Conformement, Belén Rivera Novo i Luisa Martín-Merás, al llibre *Cuatro siglos de cartografía en América*, detallan encara més aquesta influència catalana en el mapa de Cossa. En

parlar-nos del mapamundi, afirmen que “a la part més estreta, o coll del pergami, hi ha dibuixat un Sant Cristòfol amb el Nen, en la línia dels portolans mallorquins”. I encara ens assenyalen que hi ha “una bella estampa de la Verge amb el Nen dins una rosa dels vents enmig de l'oceà”. Però, tal com elles mateixes reconeixen: que “les decoracions religioses apareixen per primera vegada a la carta portolana de Jaume Bertran de 1489”, la qual “és decorada amb la Verge i el Nen”, i que una de les característiques estilístiques de l'escola catalana són les “decoracions religioses a la part esquerra del pergami, al costat de la signatura”, és congruent d'observar també aquí un altre rastre de la ciència cartogràfica catalana.

A més a més, que Cossa decori el seu mapamundi, ultra la rosa dels vents principal, a l'occident, amb vuit roses més, si bé menors, escampades pel mapa, és un altre senyal català inconfusible. Així ho podem inferir del llibre de Josep Sureda, *Ramon Llull i l'origen de la cartografia mallorquina*, puix que afirma: “un altre dels milloraments experimentats per la brúixola en aquesta època [segle XIV], fou l'acoblament de la rosa dels vents a l'instrument; millora que ha arribat fins a les brúixoles del

nostre temps, si bé en una forma modificada. La rosa dels vents fou introduïda així mateix en les cartes de navegar; sembla que el primer cartògraf que posà aquesta novetat a les cartes de navegar fou Cresques, en son *Atlas*; dibuixà una rosa de vuit vents, o sigui els vents que Llull en diu naturals, i li donà un sentit estrictament funcional; tenia per objecte de marcar les direccions dels vents, el que permetia traslladar-les a cada punt de la carta de navegar i assenyalar el rumb”.

En aquest sentit, Arcadi Garcia i Sanz

tolà d'En Vallseca; és a dir: disset llegües i mitja a l'equador. En Juan de la Cosa, al Nord i al Sud, divideix el seu mapa en blocs de dotze llegües i mitja cada un, els quals, segons En Julio Guillén, concorden quasi exactament a l'escala amb el valor de disset llegües i mitja a l'equador”.

Però les influències de Cresques i del seu *Atlas Català* sobre la Carta de Joan de la Cosa no s'acaben aquí. Fernando Silió, per exemple, al llibre *La Carta de Juan de la Cosa. Anàlisi cartogràfica*, ens diu que “l'anàlisi d'estil dels signes

tallers mallorquins a Sevilla explica l'aparició dels trets d'estil de l'escola mallorquina a la carta de Juan de la Cosa”. Però hi ha més relacions amb la ciència nàutica catalana. Així, en un intent d'escatir quina mena de graus i llegües emprava Cossa en les seves mesures cartogràfiques, Silió, basant-se en els estudis de García Franco sobre vint-i-sis cartes distintes del món mediterrani, compreses entre els segles XVI i XVII, majoritàriament catalanes, ens conigna que l'avaluació de la llegua amb un tronc de 12,5 s'aproxima a “l'obtinguda per a la llegua mallorquina i els càlculs d'En Jaume Ferrer”.

L'*Atlas Català* d'Abraham Cresques (1347) té una gran influència sobre la carta de Joan Cossa. El mapamundi de Cossa i l'escola cartogràfica catalana tenen moltes concomitàncies.

Una carta catalana. Els coneixements que tenia Cossa de la ciència nàutica i de la cartografia catalanes són, doncs, innegables i no hi ha cap estudiós del tema que no ho remarqui ostensiblement. Això no obstant, Luisa Martín-Merás, quan fa una descripció detallada de la carta de Cossa, a la *Cartografía Marítima Hispana*, ens reafirma: “és, nogensmenys, el primer exponent de la cartografia produïda per la Casa de la Contractació i la primera que representa Amèrica”. Ara, la Casa de la Contractació de Sevilla no fou fundada pels Reis Catòlics fins el 1503. I, per tal com el mapamundi de Joan de la Cosa diu textualment que és fet “l'any de 1500”; i, atès que, a parer de Martín-Merás, participa de l'escola catalana “en l'ornamentació i representació del món conegut fins llavors”, com també en la toponímia, car hi escriu, entre més mots catalans, “R[ei] Got”, “R. Magot”, a l'Àsia; o bé, ja al Nou Món, “Costa anegada”, “Isla Margalida”, “Boca del Dragó”; hem de concloure necessàriament que l'obra de Cossa no és l'exponent de cap escola sevillana o castellana, que mai no havia existit fins llavors; ni es tracta de cap translació, sinó que és de ple, en tots els detalls, en la tècnica de tota l'ampla factura i en la subtilitat de l'estil, un mapamundi català. Una carta catalana que incorpora, per primer vegada, entre les que ens han pervingut, les terres americanes aleshores conegudes.

i Núria Coll, en parlant de la rosa dels vents, al llibre *Galeres mercants catalanes dels segles XIV i XV*, ens diuen que és “molt corrent en les cartes de navegar catalanes dels segles XIV i XV que s'han conservat”. La influència catalana de la rosa dels vents, l'ha vista també Ignacio Olagüe, que, al *Diario de a Bordo de Juan de la Cosa*, ens diu: “El mapamundi és construït segons la tècnica mallorquina de la rosa dels trenta-dos vents”. A més, Olagüe encara conigna que “al centre del pergamí hi ha la Mediterrània. Hi és escrupolosament dibuixada, amb la fidelitat dels portolans mallorquins”; i acaba reblant: “Els mestres mallorquins coneixen amb força exactitud el valor del grau, com ho testimonia, entre tants altres, el por-

cartogràfics pictòrics permet d'establir una relació estreta entre la carta [de Cossa] i l'art de la miniatura, més concretament amb la subescola miniaturista catalana del regne de Mallorca, associada a la literatura religiosa i a una intensa influència italiana”.

Amb tot, Silió encara ha observat més concomitàncies entre l'escola cartogràfica catalana i el mapamundi de Cossa, a saber: “una Mar Roja d'aparença estranya, que ja trobem a la carta d'En Rossell (1462)”; la seva signatura, lloc de realització i data del treball de la carta, “seguint l'esquema d'unes altres cartes portolanes mallorquines [...] o la carta d'En Jaume Bertran (1489)” o “el dibuix d'un lliri de les cartes catalanes”. Per ell, és evident que “el trasllat dels